

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ВРИЈЕДНОСТИ НЕКИХ РИЈЕЧИ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

Степен развијености материјалне и духовне културе друштвене заједнице може се пратити и преко лексичко-језичких остварења. Језик је стваралачки феномен који својим структурама представља заједницу у којој је настао и у којој се развија. Лексичке јединице у садржају и у форми показују елементе посебних мисаоних односа који су условили језички израз, а сами били условљени објективном и субјективном стварношћу. Особеност рјечника говора Паштровића чине не само граматичке структуре ријечи већ и њихове семантичке вриједности. Поље лексичке семантике пружа могућности да се проучи којим су се називима изражавали некадашњи садржаји за одређене појмове. Примјери таквих назива су и неколико лексема из категорије именица, забиљежених у књижевном дјелу Стефана Митрова Љубише. Њихова значења квалитативно¹ проистичу из бродограђевне технике: То су: *врљика*, *жиока*, *љемез*, *паузница*, *розгва*.

„Имах нешто брода... и ето се у тој луци распада... Ударио прв у љемез, а жиоке и паузнице одвајају се од розгве и врљике.“²

Анализа граматичке структуре наведених лексема потврдиће да је народни језик Паштровића имао могућности да својим домаћим средствима искаже нове садржаје. Није се помагао, овдје, позајмицама. Паштровићи су изналазили и градили ријечи за нове појмове својим језичким средствима. Старе, разговорно-народске ријечи Паштровићи су испуњавали новом особином, давали им нову функцију и стварали граматички нови облик.

Врљика. Лексема је забиљежена у лексикографији.³ Синоними: мотка, греда, грана, летва, тркља, баскија, тањи колац.

¹ Под термином квалитативан подразумејева се имплицитна реченица у којој је лексички материјал једнак мисаоном уз помоћ контекста.

² ПВД I, 27.

³ Вук Рјечник 79. РСКЈ I, 438. РСКНЈ 3, 68. Скок ЕР III, 629.

У значењу предмета из дрвеног трупа једрењака унесена је први пут у РСКНЈ, и то једино показаним примјером из Љубишиног дјела. У тумачењу значења стоји: „3. брод. покр. један од дрвених попречних делова на бродском трупу.“⁴ Мишљења смо да је врљика „попречни део“ у смислу преградне цјелине. Као дрвени, издужени предмет врљика служи у плетарској техници грађења за врсте ограда, подупирача ради ослањања, уљебљивања, вјешања. Поред задржавања основне вриједности општер карактера, у Паштровићима се та вриједност проширује, и развија у још једно ново, посебно значење, чиме се и одваја од већ постојећег. Процес мишљења везан за спољашњу стварност преноси се са једног подручја, копненог, у друго, поморско. Мислимо да је врљика оваје преградни плетер који појачава спојеве водоравних греда трупа, што чине крмени дио једрењака. Значи да је врљика спојна веза, трећа страна између двије бочне. Попречна преграда која их размиче и тако формира крмени трапез. Овим значењем, дијалекатски, се диференцира као лексичка јединица.

Жиока. Ова лексема је такође позната нашим народним говорима. И књижевном језику. Забиљежена је у нашој лексикографији.⁵ Синоними: гредица, паузница, баскија, вјенчаница, жила, летва, пајанта, даска. Жиока је „даска за ограду“. „3а. кост која се углављује у други део кости чинећи шав. б. место срастања рожнатих плочица код животиња у виду танких пруга.“⁶ Основу ријечи ове деминутивне изведенице др Петар Скок доводи у везу са „еластичан“ и „влажан“, на основу упоређивања са другим балканским језицима.⁷ У Љубишином примјеру значењска вриједност добила је нову усмјереност. Жиока је попречна летва, односно бочно усправно ребро које је приљубљено уз уздужне летве, „паузнице“. Такве летве стрче, попут јакних жила, из окоснице једрењака, кобилице, са обје бочне стране.

Функционалност деминуције суфикса -ка у лексичкој структури ове изведенице сведена је на малу мјеру, скоро ишчезла. Исто је тако и у лексеми врљика. (Упор. врљичица, жиочица у народном и књижевном језику.)⁸ Зато значење ове даске-ребра не мора садржавати сићушне димензије. Оне могу бити омањег опсега.

Љемез. Именица је забиљежена у лексикографији.⁹ Позната је народним говорима. Синоними: притисак, летва. Варијантни облици: љемезје, љемеш, лемеш.

⁴ РСКНЈ 3, 68.

⁵ Вук Рјечник 167. РСКЈ II, 40. РСКНЈ 5, 406. Скок ЕР III, 680.

⁶ РСКНЈ 5, 406.

⁷ Скок ЕР III, 680.

⁸ РСКНЈ 3, 69.

⁹ Вук Рјечник 348. РСКЈ III, 253. РЈА 25, 242. Скок ЕР II, 335.

Појмовно љемез притиска (сламни) кров или пласт сијена ради одржавања збијености и чврстоће, код налета вјетра. У примјеру из дјела Љубишиног, као оруђе којим се врши одређена радња, не прекида појмовну везу са основним значењем у смислу браника против лома или браника против растурања, — од кога зависи компактност цјелине. То би се могло потврдити и етимологијом ријечи.¹⁰ У нашем примјеру љемез је укривљена и заобљена дрвена летва истурена уз прамчани дио трупа. Преведен на савремен језик, љемез је статва, пањ, глава.¹¹ Љемез је и орало по води, попут раоника који заорава површ гла. (Упор. у Црној Гори љемеш је синоним за раоник.)¹²

Паузница. Лексикографски нотирана.¹³ Синоними: жиока, паузина, павезина, баскија, пајанта, одебела мотка. На карактеристичну значењску вриједност ове лексеме упућује и сам Љубиша у биљешци „...затиснути ступом процијепи гдје се паузнице приљубљују, а паклом помазати да море не улази“.¹⁴ Дакле, паузнице би могле бити уздужни носачи трупа једрењака. Преведене на савремени језик, паузнице би могле бити „тренице“.¹⁵ Само у Паштровићима сачуван је облик паузница. Лексема има вишезначењске вриједности.

Мада су у данашњем, синхроничном, стању ријечи некадашњи појмовни односи мање јасни, — ипак сама структуралност лексеме упућује на одређену појмовну идентификацију са ријечима: пазухо (пазуо) пазуа, са дуалским метатезним варијантама: паузи/пауза. Првобитно основно значење лексеме могло је показивати придјевску особину, својство гредице, летве, штице. Особина се односила на њихов доминантан изглед: дугу, протегнуту савијеност, у смислу данашњег значења придјева пазушни, -а, -о. Овакву стару вриједност ова основа је могла имати исто као изведенице типа „појасен“ у значењу „прасловенских назива тијела“ или у значењу „криве неправе руке“.¹⁶ Структуралност лексеме упућује такође и на могућност појмовне идентификације са везати, уже-узлина, међусобним везивањем или везивањем за бочне ребра-жиоке. Значењска вриједност је могла бити комбинована и према намјени: спајања, увезивања. Суфиксни формант -ица, због своје широке продуктивности, губи специфичност деминуције.

¹⁰ Скок доводи у везу са превојем од глагола ломити. Скок ЕР II, 335.

¹¹ ПЕ 2, 346; ПЕ 8, 293.

¹² Вук Рјечник, 348.

¹³ Вук Рјечник, 507. РСКЈ IV, 363. РЈА 41, 710. Скок ЕР II, 626.

¹⁴ РЈА 41, 710.

¹⁵ Чамци у Скадарском језеру изграђују се од треница које чине дно и бокове. ПЕ 2, 346.

¹⁶ Скок ЕР II, 626.

Розгва. И ова лексема је нотирана у нашим рјечницима.¹⁷ Синоними: притка, тркља, острога, стуба, подупорањ, грана, одраст, колац, палица, прут, љества, пењача, трст(ика), соха. Двије значењске цјелине подразумијевају се из односа глагол — именица, у примјеру показане Љубишине реченице. Прва, да се жиоке одвајају од розгве, — и друга, да се паузнице одвајају од врљике. Овако постављена синтаксичка конструкција упућује на примарност везе између жиоке и розгве. На однос јединки према само једном издвојеном, истакнутом предмету, који обједињава јединке у цјелину. Розгва је, дакле, подлога на горњој страни, која одржава у себи, уметнуте жиоке. По њеној се површини разилазе разведени и утакнути врхови жиока — бочних ребара. Розгва је уздужна летва која оивичава горњу страну трупа, ради постизања чврстоће. То је врста „површнице“.¹⁸ У Паштровићима је у техници грађења једрењака плоха за оштре, засјечене врхове. (Упор. синоним *острога* у Црној Гори.)¹⁹

Анализиране лексеме показују творачку страну говора Паштровића. Она се види и у надијевању имена за нове појмовне садржаје и у преобликовању ријечи. Лексеме показују посебан језички вид говора паштровског приморца. Проучавање лексичког материјала овог зетског говора потврђује да је језички израз стваралачки чин средине у којој настаје.

¹⁷ Вук Рјечник 673. РСКЈ V, 558. РЈА 59, 193. Скок ЕР III, 161.

¹⁸ Сви врхови ребара спојени су на оба бока уздужном гредицом *површницом*. ПЕ 2, 305.

¹⁹ Вук Рјечник 489. РЈА 40, 280.

Попис употребљених скраћеница уз напомене

- Вук Рјечник *Српски рјечник. Истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић.* Треће (државно) издање у Биограду, 1898, стр. XLII+880.
- ПВД I С. М. Љубиша, *Причања Вука Дојчевића.* — Прва књига. (Српска књижевна задруга, 67.) Београд, 1902. стр. V+160.
- ПЕ 1—8 *Поморска енциклопедија.* — Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб, MCMLV, св. 2, стр. 702; Југославенски лексикографски завод, Загреб, MCMLXIV, св. 8, стр. 706.
- РЈА *Рјечник хрватскога или српскога језика.* — *На свијет издаје Југославенска академија знаности и умјетности.* У Загребу, 1880—1882, I.
- РСКЈ I—V *Речник српскохрватскога књижевног језика.* — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967, књ. I, стр. 866; књ. II, стр. 862; 1969, књ. III, стр. 910; 1971. (Матица српска), књ. IV, стр. 1106; 1973. књ. V, стр. 1038.
- РСКНЈ 1—8 *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика.* — Српска академија наука и уметности (Институт за српско-хрватски језик), Београд, 1959. књ. 1, стр. CXIX+694; 1962, књ. 2, стр. XII+800; 1965, књ. 3, стр. XIV+794; 1966, књ. 4, стр. VI+798; 1968, књ. 5, стр. 798; 1969, књ. 6, стр. 798; 1971, књ. 7, стр. XI+798; 1973, књ. 8, стр. 800.
- Скок ЕР Др Петар Скок, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика.* — Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб, 1971, књ. I, стр. XXXVIII+788; 1972, књ. II, стр. 700; 1973, књ. III, стр. 691; 1974, књ. IV, стр. 837.

Résumé

**LA VALEUR LEXICOGRAPHIQUE ET SÉMANTIQUE DE CERTAINS
MOTS DE STEFAN MITROV LJUBIŠA**

Par Jelisaveta SUBOTIĆ

L'ouvrage est le sommaire lexicographique de la région du dialecte de Zeta.

LEXÈMES: vrljika, žioka, ljemez, pauznica, rozgva dans le contexte littéraire de l'oeuvre de Stefan Mitrov Ljubiša ont une valeur sémantique particulière. Comme unités lexicographiques de signification déterminée de la technique concernant la construction des voiliers, elles ne sont pas notées en termes phraséologiques.